

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARINDAN No. : 2354
HUKUK FAKÜLTESİ No. : 530
İdare Hukuku ve İdare İlimleri Enstitüsü No. : 4

ONAR ARMAĞANI

FAKÜLTELER MATBAASI
İSTANBUL — 1977

TARİHTE TÜRKLERİN İSLAM KAMU HUKUKUNA KATKILARI

Dr. Vakur VERSAN

İstanbul Üniversite İdare Hukuku Profesörü

Yüzyıllar boyunca Türkler dünyanın çeşitli yerlerinde birçok devletler kurmuşlar ve bütün bu idarelerde Türk dehasından doğmuş birçok hukukî esaslar uygulamışlardır.

Bizim burada özetle üzerinde duracağımız husus, bugünkü Türkiye'ye esas ve temel teşkil eden Türk devletlerinin genellikle kamu hukukuna ve devlet yönetimi bilimine olan katkılarını belirtmektir. Bunun en yakın safhası ise Osmanlı devridir. Ancak Osmanlı Devleti Selçuklular Devletinin yerine kaim olmuş bir devlettir. Osmanlı Devletinin kamu hukuku ve yönetiminden söz etmek ve Osmanlıların bu alandaki katkılarını belirtmek için ise kısa da olsa Selçukî Devletinin ve ondan önceki Türk devletlerinin kamu hukuku anlayışlarına ve devlet yönetimlerine değinmek zorunluğ u vardır.

Bilindiği üzere Selçukî ve Osmanlı devletlerinde hâkim olan Türkler öteden beri Anadolu'da yerleşmiş ve yaşamış olan insanların ahfadı değillerdi. Bu Türklerin ecdadı Orta Asya'dan gelmiş olan Türk soyları idi. Onların kamu hukuku ve devlet anlayışları da anavatandaki uygulamaya dayanan bir takım esaslardır. Başka bir deyimle Osmanlı ve Selçuk Türklerinin de hukuk ve devlet anlayışlarının kökleri Orta Asya Türklerinin hukukuna ve geleneklerine dayanır.

Ayrıca hem Selçukluların ve hem de Osmanlıların devrinde Türklerin hayatında İslam hukuku çok önemli rol oynamıştır. Bu devletlerin sosyal müesseseleri İslam hukukunun etkisi altında kalmış olmakla beraber bu etki özellikle özel hukuk alanında gö-

rülmüştür. Zira İslam hukuku niteliği bakımından kişisel bir hukuk olduğu, kamu hukukuna ve özellikle devletin iç teşkilatına ve iç faaliyetlerinin tanzimine ilişkin esasları kapsamadığı için Türkler bu sahalarda bir takım yenilikler getirebilmişlerdir. Nitekim Osmanlı Devletinin idarî teşkilatını ve faaliyetlerini düzenleyen kurallar tamamen bu niteliktedir.

İşte bu nedendir ki Türklerin, İslam hukuku içinde, devlet ve hâkimiyet telakkilerini daha iyi anlayabilmek için evvela İslamdan önceki Türk hukuk ve devlet kavramlarını göz önünde bulundurmamak gerekir.

Eski Türklerin hukuk ve devlet hakkındaki düşüncelerini, diğer bir takım kaynaklar yanında, özellikle *Orhan Kitabelerinde* bulmak kabildir.

Milattan sonra sekizinci yüzyılda Orta Asyada dikilmiş olan bu anıtlarda kullanılmış olan kelimeler, o vakit Türklerin Araplarla ve İranlılarla dil bakımından hiçbir ilişkileri olmadığı için, Türkçedir. Bu yazılardan o devirdeki Türklerin örf ve âdetlerini, devlet teşkilatlarını, hak ve hukuk telâkkilerini öğrenmek mümkün olmuştur. Bunlardan anlaşıldığına göre Orta Asya Türkleri disiplinli ve törelere saygılı toplumlar olarak yaşamışlar ve hukuka dayalı devletler kurmuşlardır.

Eski Türklerde kabul edilen tarife göre Devlet, amacı düzeni ve adaleti sağlamak olan üstün bir iradeye, yani hakimiyetin sahibine, itaat eden bir insan topluluğundan ibarettir.

Eski Türklerde ve örneğin Tukyü Devletinde ülke geniş bir yerinden yönetim esasına göre idare ediliyordu. Yani bir nevi bugünkü konfederasyon sistemine benziyordu.

Ülke il'lere ayrılmıştı. Bunların başında bulunan yöneticilere Han denirdi. Hem eski Türklerin anlayışına göre bir hükümdar olmaktan çok bir yüksek memur durumunda idi ve il'i törelere ve geleneklere göre yönetmekle görevli bulunuyordu. İllere bağlı çeşitli kabileler vardı ve bunlar kabile reisleri tarafından yönetilmekte idi. Bu makam yani kabile reislikleri babadan oğula geçirdi.

İllerin bir araya gelmesinden devlet meydana gelmekte idi ve başında Hakan bulunurdu. Konfederasyon niteliğinde olan devle-

tin başkanı olan Hakan genel başkan durumunda olup, illerde Han'lar ve kabilelerde reisler geniş bir muhtariyete sahip bulunup bağımsız hareket edebilirler, hatta yöresel nitelikteki sorunları kapsayan işlerde komşu devletlerle anlaşmalar imzalayabilirler, bazan savaş ve barış da yapabilirlerdi.

Devlet memurları görevlerini törelere göre yaparlardı. Törelere açık veya zımnî şekilde halk tarafından kabul olunmuş yaşama kurallarından ibaretti. Bu töreler üç şekilde ortaya çıkardı:

- I) Gelenek şeklinde yavaş yavaş oluşanlar,
- II) Hanların halk tarafından kabul olunan buyrukları,
- III) Halk toplantılarında yani Kurultaylarda verilen kararlar.

Gerçekten eski Türklerde halkın devlet yönetiminde önemli rolü vardı. Zaman zaman çeşitli nitelikte halk toplantıları yani Kurultaylar yapılır ve önemli sorunlar bu Kurultaylarda karara bağlanırdı. Silah taşımağa muktedir olan herkes bu genel toplantılarda bulunmak hakkına haizdi.

İslamdan önceki Türklerin devletler hukukuna ilişkin uygulamaları da çok önemli idi. Hun, Tukeyu, Uygur hanları tarafından Çin, İran ve Bizans hükümdarlarına yazılmış mektuplar sayesinde bu devletlerin milletlerarası ilişkiler hakkında fikir edinmek ve bu alanda uyguladıkları usulleri saptamak kabil olmuştur.

Bu usullere göre milletlerarası ilişkiler anlaşmalara dayanırdı. Anlaşmalara saygı göstermek ahlakî bir borç olarak kabul olunur ve bu borcu yerine getirmemek cezalandırılması gereken en ağır suç sayılırdı.

Komşu devletler arasındaki ilişkilerde esas barış idi, savaş daima anlaşmaların bozulmasından doğan bir olay olarak kabul olunurdu.

Devletler arasındaki ilişkiler elçiler vasıtasile yapılırdı. Elçilere katiyen ilişilmez ve herhangi bir ceza verilmezdi. Bu esas eski Türklerde "Elçiye zeval yoktur" sözü ile ifade olunmuştu.

İslamiyetin Türkler tarafından kabulünden sonra kurulan Türk devletlerine gelince, bu devletlerde Türklerin kamu hukuku yönünden kendi örf ve âdetlerini, düşüncelerini, müesseselerini ve

uygulama şekillerini muhafaza ettiklerini ve bunları İslamın genel esasları ile kaynaştırmağa muvaffak olduklarını söylemek kabildir.

Şüphesiz bu devirde İslam-Türk aleminde devlet felsefesi bakımından büyük önem taşıyan hukuk düşünürler çıkmıştır. Biz burada sadece İslam-Türk devletlerinin kamu hayatına ve politik sistemlerine etki yapmış büyük eserlerden ikisine işaret etmekle yetineceğiz.

Bunlardan birisi milattan sonra onbirinci yüzyılda yayınlanmış olan “*Kudadgubilik*” isimli kitaptır. Bu kitap bugüne kadar elde edilebilmiş olan Türkçe eserlerin en eskisidir. Uygurca olarak 1069-1070 yıllarında Hac Hacip Yusuf tarafından kaleme alınmıştır. Bu zat Karahan devletinde vezir idi ve eserini o devlet hükümdarlarından Tapgaç Buğra Han’a sunulmak üzere kaleme almıştır. *Kudadgubilig*’in manası “Saadet Veren Bilgi” demektir. Kitap devlet felsefesine ilişkin fikirleri ve yönetim esaslarını dile getirir. Yazar bu eserinde bir hükümdarda ve diğer yöneticilerde bulunması gereken niteliklerden söz eder, hak ve adaletin iyi bir yönetimin temelleri olduğu esasını üzerinde durur, bir ülkedeki çeşitli sosyal sınıflar arasında ahenk ve düzeni sağlamak için hükümdarın yapması gereken şeyler hakkında açıklamalarda bulunur.

Hac Hacip Yusuf, eserinde, hükümdar ağzından devlet yönetiminin şu ilkelerini dile getirir. “Benim imanım adalettir, ben hiç ayırt etmem, haksızla haklı, eğri ile doğru benim huzuruma gelirse ben onların işlerini adalet esasına göre hallederim. Önüme gelen Bey midir, kul mudur ben hiç fark gözetmem. Ben davacıları uzun süre bekletmem. Tab’amdan bir mazlum benim kapıma gelirse benim yanımdan derdine deva bularak gider. Güçlü olup da doğruluktan sapanları ben adalete göre hükmederim. Benim mahkememe gelen oğlum olsun, yabancı olsun, yahut geçici bir misafir bulunsun hepsi için kanunum birdir. Bunlardan hiçbirisi bende adaletten başka birşey bulamazlar. Bir devleti, bir milleti yönetmek isteyenler âdil olmalıdırlar, bilgili olmalıdırlar, âlicenap olmalıdırlar. Halk ancak böyle yönetilir. Adaleti ve ihtiyath bir idare devleti yüceltir, zâlim ve ihmalkâr bir idare devleti küçültür.”

Özet olarak denilebilir ki bir siyaset felsefesi veyahut bir kamu yönetimi kitabı olan Kudadgubilik egemenliğin kullanılması hususunda o zamana göre orijinal fikirler ileri sürmekte iyi bir yönetimin temelleri olarak bir takım esaslar ortaya atmaktadır. Bu esasların en önemlilerinden birisi de yürütmenin fiilen vezirlere bırakılması, hükümdarın kanunların uygulanmasına ve adaletin yerine getirilmesine nezaret etmekle yetinmesidir. Bu bir devlet ve hükümet ayırımı olduğu kadar bir bakıma da Locke ve Montesquieu'den yüzyıllarca önce yapılmış bir tür kuvvetler ayrılığıdır.

Kamu yönetimi bilimi alanında dünyanın en eski ve en önemli eserlerinden bir diğeri olan "*Siyasetname*" ise yine bir Türk olan Nizamülmülk tarafından kaleme alınmıştır. Bilindiği üzere asıl ismi Ebu Ali Hasan olan Nizamülmülk Selçuk hükümdarı Alpaslan'ın ve Melik Şah'ın veziri olup, büyük bir yönetim ve devlet adamı olmakla şöhret yapmıştır. Onbirinci yüzyılın ikinci yarısında kaleme almış olduğu "*Siyasetname*" bir hükümdarın ülkesini ve halkını en iyi bir şekilde nasıl yürütmesi gerektiği hususunda bir takım esasları belirtmekte ve bu yolda bir takım tavsiyelerde bulunmaktadır.

Nizamülmülk bu eserinde Türklerin devlet yönetiminde ötedenberi uyguladıkları bir takım gelenekleri dile getirmekte ve İslâmî hukuk ve yasalar içerisinde bunların göz önünde bulundurulmasını, iyi bir devlet yönetiminin vaz geçilmez koşulları olarak önermektedir.

Buna göre hükümdarlar işgal ettikleri makamın önemini ve sorumluluğunu daima bilmeli ve adaletten hiçbir zaman ayrılmamalıdır. İyi bir hükümdar daima halkın yanında, halkın içerisinde olur, onun dertlerini, imkân ölçüsünde, daima bizzat görür ve onları gidermek çarelerini arar. Yüksek yöneticilerin ve dolayısıyla devlet memurlarının halka karşı olan davranışlarını daima denetim altında bulundurur. Halk arasında hiçbir zaman ayırım yapmaz ve kolluk kuvvetlerinin halka yardımcı olmalarını sağlar. Yöneticilerin muhbirlerin ve kötü düşünceli kimselerin sözlerine inanmamalarını ister.

Hükümdarların önemli devlet işlerini başkalarına bırakmayarak bizzat meşgul olmalarını, gereğinde belli işler için bilginlere

danışmalarını tavsiye eder. Memuriyette liyakata yer ve öncelik verilmesi, cezalarda adaletin göz önünde bulundurulması, devlet yönetiminin hiyerarşiye, ordu düzeninin de teşkilata bağlanması gerektiğine önemli işaret eder. Ülke yönetiminde hükümdarların acele kararlardan kaçınmaları ve halka devlet adına verilen kararlara karşı gerektiğinde itiraz hakkı tanınmasını ister. Vergilerin âdil esaslara bağlanmasını, devlet gelir ve giderlerinin hesabının tutulmasını gerekli görür.

Yabancı devletler ile olan bağlarını ve ilişkilerini elçiler vasıtasıyla nasıl sürdüreceğini anlatır. Elçilerin nitelikleri onlara tanınması gereken dokunulmazlık, elçilerin sınırdaki nasıl karşılanıp devlet merkezine götürülecekleri, protokol esaslarına ve devletin menfaatlerine göre ne yolda muamele göreceği açıklanmıştır.

Görülüyor ki Machiavelli'nin prince'inden yıllarca önce yazılan "*Siyasetname*" kamu yönetimi ilminin hemen bütün esaslarını kapsayan çok önemli bir eser olup yöneticilere uzun yıllar ışık tutmuştur.

Türk siyaset bilimcilerinin kamu hukukuna bu katkıları yanında, bu gibi eser ve düşüncelerden ve geleneksel uygulamalardan yararlanmak suretile Türkler devlet teşkilat ve yönetimine büyük yenilikler getirmek imkânını bulmuşlardır ve bu buluş ve uygulamalardan bütün Müslüman âlemi yararlanmıştır.

Gerçekten Müslümanlar Irak ve İran'a girdikten sonra İslam aleminin ve özellikle Abbasilerin Türk siyasî ve idarî teşkilatından bir hayli şey aldıkları bilinmektedir. Örneğin Büyük Selçuk Devletinin teşkilatı birçok Müslüman devletlerin siyasî ve idarî teşkilatlarını etkilemiştir. Selçuk İmparatorluğunun İran, Hazer, Azerbeycan, Irak, Suriye, Mısır Anadolu bölgelerine yayılmasından itibaren buralarda egemenliklerini sürdürenler bu büyük imparatorluğun teşkilatını kendi ülkelerinde de uygulamışlardır.

Kamu hukuku yönünden gerek eski Türk gelenekleri ve gerekse İslam hukuku etkisi altında kalmış olan Büyük Selçuk Devleti, zamanın koşulları içerisinde mükemmel bir siyasî ve idarî teşkilata sahip bulunuyordu. Bu devlet genellikle Türk devletlerinde olduğu üzere yerinden yönetim esasına göre yönetilmekte, yani bir bakıma federatif bir nitelik arzette idî. Buna göre

ülke çeşitli bölgelere ayrılmış olup bu bölgelerden her birisinin yönetimi Bey'lere bırakılmıştı. Beyler kendi bölgelerinin yönetiminde muhtariyete sahip bulunuyorlardı.

Devlet merkezinde ise en yüksek yönetici olarak hükümdar tarafından tayin olunan ve ona karşı sorumlu bulunan Vezir vardı. Bundan başka önemli devlet görevlerini yapmak üzere kurulan Divan'lar ve bu Divanların başında bulunan Başkan'lar kamu yönetimi alanında Türk geleneklerine uygun birer müesseseler olarak ortaya çıkmış bulunuyorlardı. Bu Divanlar ve Başkanlar Vezire karşı sorumlu olup o da Hükümdara bağlı bulunuyordu.

Onikinci yüzyılda kurulmuş olan Eyyubiler devletinin siyasi ve idari teşkilatı Büyük Selçuk İmparatorluğunun kamu hukuku müesseselerinden ilham alınmak suretile kurulmuştu. Aynı şekilde onüçüncü yüzyılda kurulan Memluk devletinin müesseseleri ve yönetim usulleri de Selçukilerden alınmıştır. Bunun en önemli örneği devlet başkanının ordu tarafından seçilmesidir.

Anadolu Selçukilerinde de Büyük Selçuk devletinin siyasi ve idari müesseseleri devam etmiştir. İslamî prensiplerin ve İslam hukukunun kabul edilmiş olduğu bu toplumda devlet düzeni Türk'lere has bir şekilde askeri esaslara dayandırılmış bulunuyordu.

Osmanlı İmparatorluğuna gelince, bu devletin kamu hukuku bakımından ayırıcı özelliği, teokratik ve monarşik bir devlet sistemine sahip olmasıdır.

Osmanlı devletinde bugünkü anlamda bir kuvvetler ve fonksiyonlar ayrılığı yoktu. Bu devletin teşkilatı hükümdarın mutlak kudretine dayanıyordu. Yani bu devlette yasama, yürütme ve yargı yetkileri hükümdarın kişiliğinde toplanmış bulunuyordu.

Dünya işlerinde hükümdar adına söz sahibi onun vekili olan Veziri Âzâmdı. Veziri Âzâm hükümdara Dünya ile ilgili görevlerinde, yani yönetim ile ilgili fonksiyonlarının yapılması bakımından yardımda bulunurdu.

Doğrudan doğruya hükümdar tarafından atanan veya görevinden uzaklaştırılan Veziri Âzâm, hükümdar adına bütün devlet işlerini yürütür, hükümdarı her hususta ve her yerde temsil eder, din konusu dışında kalan devletin mülki ve askerî her türlü iş-

lerile meşgul olurdu. Veziri Azamlığın özel bir simgesi de vardı ki bu da hükümdar tarafından kendisine emanet olarak verilen Mührü Hümayun idi.

Osmanlı devletinin bir beylik halinde kurulduğu yıllarda hükümdara vekâlet eden, onun adına devlet işlerini yürüten tek bir Vezir var iken zamanla devletin genişleyip işlerin artması ile vezirlerin de sayısı çoğalmış, bunların başında bulunan kimseye Âzâm ünvanı verilmişti.

Vezirler ilk zamanlar askerî işlerden ziyade diğer devlet işleriyle meşgul oldukları için bu yere ulema sınıfından yetişenler atanırdı. Osmanlı devletinin ilk vezirleri hep ilmiye mesleğinin en yüksek kademelerinden gelmişlerdir.

Bu nedenle Çandarlı Halil Hayrettin Paşaya kadar, vezirler, ordu komutanı değillerdi. Hayrettin Paşanın Rumeli'nin fetihinde bizzat vezirlikle komutanlığı birleştirip büyük başarılar kazanması idarî ve askerî işlerin bir elde toplanmasına sebep oldu ve o tarihten sonra gelen Veziri Âzâmlar daima aynı şekilde hareket ettiler.

Hükümdarın din işlerinde yardımcısı ise Şeyhülislamdı. Osmanlı devletinin teokratik yapısının gereği olarak hükümdara dinî görevlerinin yapılması bakımından yardım eden Şeyhülislam ulemasının başı olup doğrudan doğruya hükümdar tarafından atanırdı ve devlet teşkilâtı içerisinde çok önemli bir yere, sahip bulunurdu.

Şeriatın bekçisi olan Şeyhülislam devlet işlerinin din esaslarına aykırı olmayan bir şekilde yürütülmesine bakardı. Devletin bütün faaliyetleri Şeyhülislamın bu faaliyetlerin islam dini esaslarına uygunluğunu belirtecek fetvası alınmak suretile yürütülürdü.

Osmanlı devletinde ayrıca Veziri Âzâmın başkanlığı altında Kubbealtı vezirleri, Defterdar, Kazasker ve Nişancı adlarıyla anılan devlet erkânı vardı. Bunlardan Defterdar malî işlerde, Kazasker adlî ve şer'î işlerde, Nişancı da yazı işlerinde Veziri Âzâmın başkanlığı altında toplanırlardı ve bu toplantılara Divan denirdi.

Bir bakıma bugünkü Bakanlar Kuruluna veya İngilteredeki Meclisi Has (Privy Council)'a benzetebileceğimiz Divan devlet

işlerinin görüşüldüğü en önemli yerdii. Bütün siyasî, idarî, askerî, örfî, şer'î, adlî ve malî işler, şikayet ve davalar hep burada görüşülüp, ilgililer tarafından incelendikten sonra karara bağlanırdı.

Divan hangi din ve millete mensup olursa olsun ve hangi sınıf ve tabakadan bulunursa bulunsun herkese açıktı.

İstanbul'un fethinden ve Topkapı Sarayının yapılmasından sonra Fatih Sultan Mehmet bu usule daha resmî bir şekil vermiş ve bu toplantılar için sarayda, bugün halâ mevcut olan, Kubbealtı denilen daireyi tahsis eylemişti.

Fatih Sultan Mehmet İmparatorluğun idaresi için gereken yöneticileri yetiştirmek maksadiyle Topkapı Sarayında bir de özel okul tesis eylemişti. İslâmî ilimler, hukuk, devlet yönetimi, askerî bilgiler ve diğer lüzumlu derslerin okutulduğu bu okulun öğretim süresi on, oniki yıl kadar sürerdi. Buraya seçkin ve kabiliyetli gençler çok genç yaşta alınır ve öğretimlerini bitirdikten sonra devlet hizmetine geçer ve kabiliyetlerine göre en yüksek kademelere kadar yükselebilirlerdi. *Enderun* ismi verilen bu okula dünyanın en eski siyasal bilgiler okullarından biri olarak bakılabilir. *Enderun* uzun yıllar faaliyette bulunmuş ve ondokuzuncu yüz yıl başlarında Sultan Mahmut II devrinde kaldırılmıştır. Osmanlı devrinde Veziri Âzâmlık makamına yükselmiş olan devlet adamlarının büyük bir çoğunluğu bu okuldan yetişmişlerdir.

Osmanlılarda yürürlükte olan hukuk sistemine gelince ilk zamanlarda kanunlar yazılı değildi, gelenek halinde kuşaktan kuşağa geçen kurallar şeklinde idi. Bunlara zamanla ve ihtiyaçların değişmesi ve gelişmesi ile yenileri de eklendi. Bu kuralların konulmasında ana kaynak olan İslam hukukuna mutlaka uygun olması değil, fakat bu hukuka aykırı bulunmaması şartı aranırdı. Sonraları bu kaidelerin unutulmasından, kaybolmasından korkularak bunların yazılmasına teşebbüs edildi.

Osmanlı kanunları ilk defa Fatih Sultan Mehmet tarafından kodifiye edildi. Fatihin iki kanunnamesi vardır. Bunlardan birisi devletin merkez teşkilatına ve devlet erkânı arasındaki ilişkilere dairdir. Diğerisi ise tâzir hakkı, yani hükümdarın yüksek kudretine dayanarak cezalar vermek hakkı ile ilgilidir.

Kanunlar ikinci olarak Kanuni Sultan Süleyman tarafından toplattırılmıştır. Bunlar bilhassa arazi işleri ile ilgili hükümleri ihtiva etmektedir.

Ayrıca Mehmet IV devrinde Veziri Âzâm Mustafa Paşanın emrile Tevkii Abdurrahman Paşa tarafından toplanmış bir kanunname vardır ki bu kanunname idarî teşkilat ve bu teşkilatın faaliyetlerinde tâbi olacağı usul ve merasim hakkında çok önemli hükümleri kapsamaktadır.

Bilindiği üzere Osmanlılarda devlet işlerinin görüldüğü resmî yerlere “Kapi” denirdi. Merkezde dört önemli kapı vardı. Veziri Âzâmın oturduğu “Paşa Kapısı”, Şeyhülislâmın oturduğu “Şeyhülislâm Kapısı”, Defterdarın oturduğu “Defterdar Kapısı” ve Yeniçeri Ağasının oturduğu “Ağa Kapısı.”

İlk devirlerden itibaren onyedinci yüzyılın ortalarına kadar Vezir-i Âzâmlık makamına geçenlere mahsus resmî bir yer yoktu. Çok defa saraya yakın yerlerdeki konaklara yerleşen Veziri Âzâmlar konaklarının selamlık kısımlarını bu işe ayırırlardı ki buna yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Paşa Kapısı denirdi.

Mehmet IV zamanında 1954 yılında Veziri Âzâm olan Derviş Mehmet Paşaya Topkapı Sarayının büyük giriş kapısının karşısında bulunan bir konak verilmiş, böylece bu tarihten sonra Veziri Âzâmlara mahsus bir Paşa Kapısı meydana gelmişti. Onsekizinci yüzyıl sonlarından itibaren buraya Babıâli denilmeğe başlanmış, bu isim Avrupalılar tarafından da benimsenerek Osmanlı İmparatorluğunun sonuna kadar bu devletin hükümetine verilen sembolik bir isim olarak kalmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun yönetimine katılanlar dört sınıfa ayrılırdı: Mülkiye, İlmiye, Seyfiye, Kalemîye.

Hükümetin başında Mülkiye ricali bulunurdu. Bunlar devletin en yüksek yönetim kademelerini işgal eden asker ve sivil yöneticilerdi.

İlmiye sınıfı din, yargı ve eğitim işlerinde uğraşan sınıftı. Şeyhülislam, müftüler, kazaskerler, kadılar bu sınıfa dahildi.

Seyfiye sınıfı yeniçeriler gibi askerlerin teşkil ettikleri bir sınıftı.

Kalemiye ise devletin kayıtlarını tutan ve muhaberatını idare eden bürokratlar idi.

Bütün bu sınıflar kapalı ve kendilerine göre geleneklere sahip bir nevi kast durumunda idiler.

Devlet ve idare hayatına iştirak edenlerin böyle kapalı ve kendilerine mahsus hiyerarşiye sahip birer sınıfa bağlı oluşu, bunlara görevlerini yapmak için gerekli bilgi ve karakteri sağlıyor ve aynı zamanda çeşitli devlet teşkilatı ve ricali arasında bir denge kuruyordu.

Meselâ Veziri Âzâm kat'i selahiyeti haiz olmakla beraber din ve hukuk gereklerine uymayan bir hareketinde karşısında başında Şeyhülislam olan ilmiye sınıfını buluyordu.

Yeniçeriler de birçok taşkınlıklarında ilmiye sınıfından çekinmişlerdir.

Ancak bu denge bu sınıfların kuvvet ve niteliklerini muhafaza ettikleri, ruhlarına ve amaçlarına sadık kaldıkları sürece mümkün olabilmıştır.

İmparatorluğun taşra teşkilatına gelince, askerî esaslar üzerine kurulmuş olan devletin taşra yani mülkî teşkilatı da bu esaslara uygun olarak arazi rejimine dayanmakta idi.

Taşra teşkilatının başında bulunan ve yetki genişliğine göre buraları yöneten yüksek idarecilerin hem idarî ve hem de askerî görevleri vardı.

Bütün bunlar gösteriyor ki eski Osmanlı müesseselerinin mükemmelliğini ve üstünlüğünü sağlayan hususların başında yukarıda izah edilen yönetici sınıfların tam birer müessese halini almış olmaları gelmektedir.

Bu müesseselerin elde etmiş oldukları manevî kuvvetler birbirlerinin hareketlerini sınırlamakta ve bu suretle devlet içinde bir kuvvet dengesi meydana gelmekte idi. Bunlar tıpkı çağımızda demokratik devletlerde görülen, baskı grupları ismi verilen ve çeşitli menfaatleri temsil eden sınıflar arasındaki dengelyi sağlayan sosyal mekanizmaya benzeyen bir müessese rolünü oynamakta idiler.

Görülüyor ki tarih boyunca bir çok büyük ve kuvvetli devletler kurmuş olan Türkler, bu devletlerin idaresi hususunda yaratıcı ve yönetici kabiliyetlerini daima göstermişlerdir.

Türkler islamiyeti kabul ettikten sonra, islamın hukuk ve müesseselerini benimsemişler, bunları uygulamışlar ve aynı zamanda gerek hukuk ve gerekse diğer sosyal konularda bunlara değerli katkılarda bulunmuşlardır.

Türklerin islam hukukuna katkılarının asıl önemli olduğu saha yukarıda açıklandığı üzere kamu hukuku sahası olmuştur.

Zira islam hukukunun esas itibarile kişisel hukukla meşgul olması, kamu hukuku alanında katı, kesin bir takım kurallar koymuş bulunması, Türklere bu sahada gerekli kuralları kendi geleneklerine dayandırmak veya çağın ihtiyaçlarına uydurmak suretile yeniden koymak imkânını vermiştir.

Bu suretle görülüyor ki Türkler islamî esaslar ile kendi geleneklerini kaynaştırmak ve tecrübe ve bilimden daima yararlanmak suretile yaşadıkları çağların gerektirdiği koşullara uygun üstün vasıflı idareler kurmak imkânını bulmuşlardır.